understanding of notion of innovation. Currently, the term "innovation" is found everywhere. It has become especially widespread in the sphere of production, although it is not limited to it and applies to almost all areas of human activity.

The world and domestic economy form a new paradigm of development, which is based on the growing relationship between socio-economic development of society and new technologies, the global nature of the creation and use of research and development. The creation and implementation of innovations becomes the main internal factor and the key to future economic growth. As world experience shows, the successful use of scientific and technological progress can significantly affect the course of economic processes and significantly accelerate them.

The term "innovative development" consists of two categories – "innovation" and "development". As they are widely used in almost all fields of knowledge and areas of activity, they do not have an unambiguous definition and are the subject of research by domestic and foreign scientists of various profiles.

Key words: *innovation, innovation development, innovation theory, development, technological modes.*

УДК 339.544

DOI 10.31395/2415-8240-2021-98-2-244-253

СУТНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНІЙ СПРАВІ

С. Ю. СОКОЛЮК, доктор економічних наук

О. С. ТУПЧІЙ, кандидат економічних наук

О. В. ЖАРУН, кандидат економічних наук

М. А. КОРОТЄЄВ, кандидат економічних наук

У статті розглянуто сутність та теоретичні засади управління ризиками в митній справі. Досліджено, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування понять «митний ризик», «управління митними ризиками», що пояснюється багатоаспектністю поняття «ризик». Систематизовано цілі, завдання, принципи, елементи митного ризику, що дало змогу сформулювати дієву систему управління митними ризиками.

Ключові слова: *ризик, загроза, митний ризик, різновиди митних ризиків, управління митними ризиками.*

Постановка проблеми. У митній справі ризикових ситуацій уникнути неможливо, тому визначення ризиків та управління ними є обов'язковою і важливою частиною роботи співробітників митних органів, які забезпечують успішне функціонування митної системи у цілому. Під управлінням ми розуміємо діяльність, спрямовану на зниження або повне уникнення впливу несприятливих наслідків ризиків на результати митних операцій. На практиці це передбачає пошук компромісу між вигодами від зменшення ризику і

необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення про те, які дії для цього необхідно реалізувати (включаючи відмову від будь-яких дій). Слід зазначити, що питання формування управління ризиками завжди були в полі зору науковців, спеціалістів та практиків і дістали належне відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Проте, при всій важливості проведених досліджень окремі аспекти управління ризиками у митній справі не знайшли свого вирішення та залишаються предметом наукових дискусій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації та вдосконалення управління митними ризиками в Україні, інституційним та правовим аспектам його впровадження, аналізу зарубіжного досвіду в цій галузі присвячено значну кількість наукових праць таких учених, як: А. Альгін, В. Гранатуров, О. Джумурат, Л. Донець, С. Коротун, А. Шапкін, У. Владичин, О. Волков, Є. Жарковська, І. Івченко, І. Бережнюк, П. Бернстайн, О. Борисенко, А. Брендак, О. Комаров, О. Павленко, П. Пашко, П. Пісний, І. Несторишен, С. Терещенко, В. Туржанський, В. Ченцов та ін. Однак дане питання залишається актуальним і потребує подальшого дослідження.

Методика досліджень. Дослідження підходів до управління митного ризику ґрунтуються на основі міжнародних угод, конвенцій та інших законодавчих актів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, міжнародних стандартів та методичних документів міжнародної торгівлі.

Наукові результати дослідження теоретичних засад управління ризиками в митній справі та формулювання висновків було одержано з використанням монографічного та абстрактно-логічного методів, а також методів порівняння, аналогії, аналізу, синтезу та узагальнення.

Результати дослідження. Поняття «ризик» трапляється в багатьох економічних, суспільних і природничих науках, при цьому кожна з них має власні цілі й методи дослідження ризиків. Детальне визначення ризику, яке розкриває його умови та наслідки, прийняте в Європейському Союзі та закріплене в Митному кодексі. Відповідно до цього документа (п. 7 ст. 4 Митного кодексу Співтовариства): «Ризик – імовірність настання події, яка може виникнути під час увезення, вивезення, транзиту або кінцевого використання товарів, що переміщуються між митною територією Співтовариства і країнами або територіями за межами цієї території, а також під час наявності товарів, що не мають статусу товарів Співтовариства, що можуть мати один із таких наслідків:

- 1) перешкода правильному вживанню заходів Співтовариства або державних заходів;
- 2) порушення фінансових інтересів Співтовариства і його держав-членів;
- 3) виникнення загрози безпеці і надійності Співтовариства і його мешканцям, здоров'ю людей, тварин або рослин, екології або споживачам [1–4].

Завдання митниці полягає не в уникненні ризику взагалі, а в передбаченні, оцінці і зведенні його негативних наслідків до мінімального рівня.

Що стосується наукового вжитку, то у вітчизняних та російських дослідженнях ризик недотримання митного законодавства отримав назву митного ризику. Так, митний ризик пов'язується передусім із можливими порушеннями митного законодавства в процесі митного контролю під час випуску товарів (а також податкового, валютного чи іншого видів законодавства у сфері митної справи) [1, 2]. При цьому несприятливими наслідками митних ризиків є випуск партії товарів за наявності порушень законодавства (збиток завдається інтересам держави) або необґрунтована затримка товарів (у цьому випадку втрати несуть підприємці). Тоді загальний збиток від несприятливих наслідків, що є сумою втрат підприємців і держави, може бути виражений у грошовій формі: для держави – недонадходження до бюджету митних платежів через недостовірне декларування товарів, необґрунтоване повернення ПДВ учасникам ЗЕД, втрати вітчизняних виробників за заниження цін на імпортовані товари; для імпортерів і експортерів – витрати у результаті псування товарів і збільшення строку їх реалізації.

Враховуючи настання наслідків від митних ризиків для суб'єктів ЗЕД та митних органів, митні ризики можна поділити на два види:

- митний ризик державного управління – ймовірність настання небажаних подій, що виникають у процесі митного регулювання зовнішньої торгівлі і спричиняють втрати. Негативні наслідки подібної ризикової ситуації завдають у різній мірі шкоду національним економічним інтересам держави та суспільства;

- митний ризик підприємницької діяльності – ймовірність настання як сприятливих, так і небажаних подій, виникнення яких обумовлено законними або незаконними зовнішньоторговельними операціями, що призводять як до прибутку, так і до втрат.

Унікальність митниці в тому, що вона є не міжнародною агенцією і не внутрішньою. Тримавши баланс на міждержавних кордонах, митниця не тільки формує суверенітет держави і забезпечує захист державних митних інтересів. В останні роки у світі відбуваються глобальні зміни, пов'язані з відкритістю, а також доступністю світових ринків та стрімкого піднесення інформаційних технологій. У такому разі митне регулювання є основною базою, а митницям відводиться ключова роль у даних процесах. Одним із головних завдань такої трансформації є поліпшення митного контролю на основі використання системи управління ризиками, що призведе до покращення бізнес-клімату у країні, а також активізації зовнішньоекономічної торгівлі.

У своїх дослідженнях А. Мальцев трактує поняття «управління митними ризиками» як цілісне визначення розвитку митного контролю в конкретних умовах здійснюваної державою зовнішньоекономічної діяльності та дій у цих умовах суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [5, с. 47]. П. Пісеной розглядає це поняття як циклічний процес, який передбачає аналіз, оцінку ризику – формування профілю ризику – застосування профілю – моніторинг результатів застосування профілю – відповідний аналіз та реагування на зворотний зв'язок від роботи системи [6, с. 45]

Вчені В. Цигічко, А. Кононов і А. Полікарпов характеризують поняття

«управління митними ризиками» як систему, яка призначена для автоматизації процедур вибору режимів огляду вантажів, які переміщуються через митницю [7, с. 45].

У понятті «управління митними ризиками» автори С. Терещенко, С. Галько вбачають наступну сутність: це система, яка дає змогу виявити, оцінити та адекватно застосувати форми митного контролю щодо запобігання або мінімізації ризиків [8, с. 12]. Український науковець П. Пашко розглядає це поняття як «... кількісну величину митного виклику у вигляді визначеної оцінки або ймовірності реалізації діючої чи потенційної митної загрози з погляду усвідомленої можливості виникнення митної шкоди» [9, с. 34].

Управління митними ризиками здійснюється з метою забезпечення безпеки держави та зовнішньоекономічної торгівлі та вживання заходів із прогнозування, виявлення і запобігання порушення митного кодексу. Ризики, які були виявлені під час проходження митного контролю, аналізуються митними органами з метою визначення умов і обставин виникнення та оцінки можливих наслідків, якщо не дотримуватися законодавства України.

Дослідження системи управління ризиками необхідно розпочати з аналізу поняття "система управління ризиками", що характеризується в Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (стандартне правило 6.3; 6.5) та в Митному кодексі митного союзу. Загалом під «системою» розуміється «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь або ж сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням» [1], тобто система – це певний зв'язок окремих елементів. Таким чином, до системи управління ризиком мають входити елементи та складові. Виходячи із тлумачення, наведеного в Модернізованому митному кодексі, управління ризиком – є виявлення ризику та впровадження усіх заходів, необхідних для обмеження його впливу [2, 10].

Основні принципи митного контролю, що передбачають використання системи управління ризиками, закріплені в Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур [11]:

- митний контроль обмежується мінімумом, необхідним для забезпечення дотримання митного законодавства;
- при виборі форм митного контролю використовується система управління ризиками;
- митна служба застосовує метод аналізу ризиків для визначення осіб та товарів, включаючи транспортні засоби, що підлягають перевірці, та ступеня такої перевірки;
- митна служба приймає стратегію, що базується на системі заходів.

В узагальненому вигляді систему управління ризиками в митній справі наведено на рис. 1.

Рис. 1. Система управління ризиками в митній справі [12, с. 54]

З проведеного аналізу випливає, що система управління ризиками ґрунтується на базових принципах побудови і управління, які забезпечують вирішення основних завдань митної служби (табл. 1). Тому ефективне управління ризиками займає центральне місце в сучасних митних процедурах, забезпечуючи досягнення балансу між сприянням торгівлі та регуляторним контролем. Система управління ризиками національних митних адміністрацій ґрунтуються на міжнародних положеннях і реалізуються з урахуванням національних умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Табл. 1. Базові принципи системи управління ризиками [11]

Назва принципу	Зміст принципу
Цільова спрямованість	підпорядкування всіх завдань митних органів та способів їх вирішення з метою забезпечення дотримання митного законодавства
Цілісність	розробка і використання структурними підрозділами функціональних підсистем управління ризиками, як елементів єдиної системи митної служби
Інформаційна єдність	сумісність інформаційних джерел і єдиних підходів до процедур їх обробки і аналізу, а також взаємозв'язку інформації, як по вертикалі, так і по горизонталі, на всіх рівнях митного адміністрування
Законність	відповідність прийнятих заходів щодо запобігання або мінімізації ризиків чинному митному законодавству
Єдність управління ризиками	визначення єдиних підходів до прийняття управлінських рішень за прийнятими заходами щодо запобігання або мінімізації ризиків
Масштабність	суть цього принципу полягає в тому, що митні органи повинні прагнути до якнайповнішого охоплення можливих областей виникнення ризиків. Тобто цей принцип зумовлює зменшення міри невизначеності до мінімуму
Мінімізація	цей принцип означає, що діяльність митних органів повинна бути спрямована на мінімізацію спектру можливих ризиків, а також міри їх впливу на свою діяльність
Адекватність реакції	суть даного принципу зводиться до того, що митні органи повинні швидко реагувати на внутрішні та зовнішні зміни, які відображаються в реалізації ризиків
Розумне прийняття	цей принцип означає, що тільки обґрунтований ризик може бути прийнятим. Тому, митними органами повинні прогнозуватись їх наслідки
Стратегічне управління	визначення областей ризику з найбільшою ймовірністю потенційно можливого порушення митного законодавства та найбільшою величиною збитку в разі виникнення ризиків (тенденції, закономірності), а також розробка і впровадження відповідних заходів щодо їх запобігання або мінімізації на рівні всієї митної адміністрації
Тактичне управління	визначення областей ризику, характерних для короткострокових ситуацій, конкретних учасників ЗЕД, партій товарів
Оперативне управління	визначення локальних областей ризику з найбільшою ймовірністю потенційно можливого порушення митного законодавства та найбільшою величиною збитку в разі виникнення ризиків, характерних для окремих учасників ЗЕД, товарів і митних органів, у тому числі розподіл компетенції митних органів щодо прийняття рішень

Все більшої популярності набуває застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, що спрямована на оптимізацію митного контролю та підвищення його результативності.

Висновки. Система управління ризиками стає одним з основних інструментів ефективного митного контролю, який дає змогу досягти балансу між спрощенням торгівлі та забезпеченням безпеки суспільства. Проте дієвість системи залежить від ефективної інтеграції усіх складників реалізації митної справи, міжвідомчої взаємодії в режимі реального часу та використання

механізмів, заснованих на передових інноваційних технологіях. Отже, під системою управління ризиками в митній справі доцільно розглядати сукупність інструментів та методів митного контролю, що базуються на принципі вибірконості та дозволяють органам митного контролю обмежуватися лише тими формами митного контролю, які є достатніми для забезпечення дотримання митного законодавства.

Література

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
2. Митний кодекс Європейського Співтовариства: регламент затверджений Європейським Парламентом і Радою (ЄС) від 23.04.2008 № 450. URL: [http://logisticsinfo.ru/wp-content/uploads/2012/11/EUcustoms Regulation.pdf](http://logisticsinfo.ru/wp-content/uploads/2012/11/EUcustoms%20Regulation.pdf).
3. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю [Електронний ресурс]: наказ Державної митної служби України від 27.05.2005 р. № 435. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Регламент (ЄС) № 952/2013 Європейського парламенту і Ради від 09 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу Співтовариства [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eurodocs.sdla.gov.ua>.
5. Мальцев А. А., Аминев Р. Б. Система управления рисками в работе таможенных органов. Известия УрГЭГ. *Прикладная экономика*. 2006. № 4 (16). С. 85–89.
6. Пісной П. Державна митна служба України на шляху аналізу та управління митними ризиками. *«Ефективність державного управління»*: Збірник наукових праць. 2009. Вип. 18/19. С. 344–353.
7. Цыгичко В. Н., Кононов А. А., Поликарпов А. К. Концепция системы управления рисками нарушения таможенного законодательства. *Труды ИСА РАН*. 2007. Т. 31. С. 21–41.
8. Терещенко С.С., Галько С.В. Правова основа формування системи аналізу ризиків як інструменту вдосконалення технології здійснення митних процедур. *Митна безпека. Серія «Право»*. 2010. № 2. С. 26–36.
9. Полищук А. В., Пашко П. В., Самсонов Е. Б., Семка С. Н., Ченцов В. В. Таможенный контроль: на пути к международным стандартам: монографія. Одеса: «ПЛАСКЕ» ЗАО, 2009. 476 с.
10. Порядок розроблення профілів ризиків. Наказ Державної митної служби України №1514 від 22.12.2010. (із відповідними змінами наказу Держмитслужби №22 від 11.01.2012) URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/МК120030?an=4&ed=2012_01_11.
11. Теоретическое содержание системы управления рисками [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.pandia.ru/text/78/568/95772.php>.
12. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький: ПП. Мельник А.А., 2014. 288 с.

References

1. Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine of 13 March 2012 № 4495-VI]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
2. European Community Customs Code: regulation approved by the European Parliament and the Council (EU) of 23 April 2008 № 450. URL: <http://logisticsinfo.ru/wp-content/uploads/2012/11/EUcustomsRegulation.pdf>.
3. About approval of the Concept of creation, introduction and development of system of the analysis and management of risks and Regulations on the system of analysis and selection of risk factors in determining certain forms of customs control [Electronic resource]: Order of the State Customs Service of Ukraine of 27 May 2005 № 435. Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 09 October 2013 establishing the Community Customs Code [Electronic resource]. Access mode: <http://eurodocs.sdla.gov.ua>.
5. Maltsev, A. A., Aminev, R. B. (2006). Risk management system in the work of customs authorities. Proceedings of the UrGEG. *Applied Economics*, no. 4 (16), pp. 85–89.
6. Pisnoy, P. (2009). State Customs Service of Ukraine on the way of analysis and management of customs risks. *Efficiency of public administration: Collection of scientific works*, vip. 18/19, pp. 344–353.
7. Tsygichko, V. N., Kononov, A. A., Polikarpov, A. K. (2007). The concept of the risk management system for violation of customs legislation. *Proceedings of the ISA RAS*, no. 31, pp. 21–41.
8. Tereshchenko, S. S., Galko, S. V. Legal basis for the formation of a risk analysis system as a tool for improving the technology of customs procedures. *Customs security. Law series*, no. 2. pp. 26–36.
9. Polishchuk, A. V., Pashko, P. V., Samsonov, E. B., Semka, S. N., Chentsov, V. V. (2009). *Customs Control: Towards International Standards*: [monograph]. Odessa: "PLASKE" CJSC, 476 p.
10. Procedure for developing risk profiles. Order of the State Customs Service of Ukraine №1514 of 22 December 2010 (with corresponding amendments to the order of the State Customs Service №22 of 11 January 2012) URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MK120030?an=4&ed=2012_01_11.
11. The theoretical content of the risk management system [Electronic resource]. Access mode: <http://www.pandia.ru/text/78/568/95772.php>.
12. Berezhnyuk I. G. (2014). Risk management in customs: foreign experience and domestic practice: a monograph. Khmelnytsky: PE. Melnik A. A., 288 p.

Аннотация

Соколюк С. Ю., Тупчий О. С., Жарун Е. В., Коротеев Н. А.

Сущность и теоретические основы управления рисками в таможенном деле

В статье рассмотрены сущность и теоретические основы управления рисками в таможенном деле. Доказано, что в научной литературе отсутствует единый подход к трактовке понятий «таможенный риск», «управление таможенными рисками», что объясняется многосторонностью понятие «риск».

Научные результаты исследования теоретических основ управления рисками в таможенном деле основываются на основе международных соглашений, конвенций и других законодательных актов в сфере внешнеэкономической деятельности, международных и методических документов международной торговли и с использованием монографического и абстрактно-логического методов, а также методов сравнения, аналогии, анализа, синтеза и обобщения.

По результатам обобщения исследования определено, что риск — это нарушение установленного порядка исполнения нормативно-регулируемой деятельности, посягает на общественные стандарты в определенной сфере общественных отношений. Аргументировано, что фундаментальным свойством всех рисков является неопределенность, характеризующаяся недостаточной обеспеченностью процесса принятия решений знаниями относительно определенной проблемной ситуации. Рисков в таможенном деле присуща определенная специфика, обусловленная сферой их возникновения и определенными формами выражения.

Обосновано, что в условиях ежегодного роста интенсивности внешнеэкономической деятельности между странами и предприятиями все более актуализируется необходимость создания и постоянного совершенствования систем управления таможенными рисками, подтверждается международным и национальным таможенным законодательством, поскольку разработка эффективной системы управления рисками в таможенном деле будет способствовать защите национальных и таможенных интересов Украины.

Проведенное исследование подтверждает, что под системой управления рисками понимаем деятельность таможенных органов по анализу рисков, выявления и оценки рисков, разработки мероприятий по нейтрализации возможных рисков, связанных с осуществлением профессиональной деятельности и является частью общего процесса предсказания и нейтрализации негативных последствий, связанных с определением товаров, транспортных средств, документов и лиц, подлежащих таможенному контролю, форм таможенного контроля, применяемых к таким товарам, транспортных средств, документов и лиц, а также объема таможенного контроля.

Ключевые слова: *риски, угроза, таможенный риск, разновидности*

Annotation

Sokoliuk S. Iu., Tupchii O. S., Zharun O. V., Koroteev M. A.

The essence and theoretical principles of risk management in customs affairs

The article examines the essence and theoretical foundations of risk management in customs. It is proved that in the scientific literature there is no unified approach to the interpretation of the concepts of "customs risk", "management of customs risks", which is explained by the versatility of the concept of "risk".

The scientific results of the study of the theoretical foundations of risk management in customs are based on the basis of international agreements, conventions and other legislative acts in the field of foreign economic activity, international and methodological documents of international trade and using monographic and abstract logical methods, as well as methods of comparison, analogy, analysis, synthesis and generalization.

Based on the results of the generalization of the study, it was determined that the risk is a violation of the established procedure for the execution of normatively regulated activities, encroaches on social standards in a particular area of public relations. It is argued that the fundamental property of all risks is uncertainty, characterized by insufficient provision of the decision-making process with knowledge about a certain problem situation. Risks in the customs business are inherent in a certain specificity, due to the scope of their occurrence and certain forms of expression.

It has been substantiated that in the context of the annual growth of the intensity of foreign economic activity between countries and enterprises, the need to create and constantly improve customs risk management systems is becoming more urgent, confirmed by international and national customs legislation, since the development of an effective risk management system in customs will help protect the national and customs interests of Ukraine.

The study confirms that by the risk management system the activities of customs authorities in analyzing risks are meant, identifying and assessing risks, developing measures to neutralize possible risks associated with the implementation of professional activities and is part of the overall process of predicting and neutralizing negative consequences associated with the identification of goods, vehicles, documents and persons subject to customs control, forms of customs control applied to such goods, vehicles, documents and persons, as well as the scope of customs control.

Key words: *risks, threat, customs risk, types of customs risks, customs risk management*